

IV. L E V É L.

*Költ Komáromban, Mind Sz. Havának
14. Napján.*

Az észről, vagy elmésségről tett Jegyzések folytattatnak.

Szokások vólt a' régi Poétáknak az is, hogy az *Echót*, vagy *viszsa-hangzatot*, befélltették. Meg lehetett ezt engedni *Ovidius*nak az ő szomorú számki-vetésében, a' ki az *Echót* úgy írja-le, mint *Nymphát*, melly búbában emélesztetett-meg: de nevetéges vólt a' Túdós *Erasmus*ban, hogy az *Echóval* mind *Deák* mind *Görög* 's mind *Zsidó* nyelvekben egyre válaszoltatott. — Ez a' tündér, vagy tetfzhető elmésség nagy virágzásában vólt a' tudatlanfágnak Századjaiban, mellyekben a' melly kevés tudomány, vagy ízlés meg-maradott, az is fok vér-ontások 's hadakozások között a' *Klastromokban* talált magának menedék helyet. Egy Túdós Barát, egy egész könyvet tsinált hat lábú versekben, a' *Szüz Mária*' tífztesfégeére úgy, hogy az egész könyvben nem találatott több ennél a' nyóltz szónál:

D

Tot,

Tot, tibi, sunt, Virgo, dotes, quot sidera, Coelo.
Sz. Szüz, annyik virtusid mint az Ég' tsillagi.

Ezeket húzta vontá, tekerte fatsarta,
hol egygyiket hol másikat elébb, úgy hogy
fokára nagy könyv lett belőle. Által-láthat-
ja a' bölts Olvasó, hogy az ilyen munkák-
ra inkább békességes-tűrés, mint elmésség
kívántatik.

Ezeknek a' Századoknak gyümöltseik
az *Anagrammák*, vagy az emberek' neve-
ikből fok szóknak 's neveknek ki-tsinálásaik.
Sokan az ilyeneken hetekig, főt hónap-
kig is el-gyötrötték magokat, míg végre va-
lamelley szókat a' személynek dítséretére ki-
faraghattak. — Ide valók a' *Chronostico-
nok*, vagy *Chronogrammák* is, mellyek
az esztendő' számát jelentik. Még ma is le-
het látni Gustavus Adolphusnak emlékezte-
tő pénzén ezen feljül-írást: Christus DVX,
ergo TRIVMphVs. Látni való, hogy a'
nagyobb betűknek kettős kötelességek van;
t. i. hogy betűk is, számok is légyenek, és
mint számok jelentik az MDCXXVII-dik
esztendőt. El lehet gondolni, melly nagy
öröme lehett a' Poétának, mikor fok gyöt-
résü után, olly szerentsés vólt, hogy ezt ki-
találta.

Noha a' Frantziák már az el-múlt Szá-
zadban nagyra mentek mind a' tisztességes
Mesterfégekben, mind az Ízlésben, XIV-dik
La-

Lajosnak meleg szárnyai alatt: még is voltak olyvak, a' kik az elmésséget a' Poéfisben, olyan dólgozokban helyhezítették, a' mellyekben nints valófágos elmésség. Még 1710-ben is, az úgy nevezett *Mercure Galantnak*, vagy Múlatfágos Hír-mondónak Írója, mindenkor bizonyos *cadentiákat*, farkokat szokott ki-adni, hogy azokon ki-ki a' maga képzelődése szerént dólgozzon, és a' következendő Hír-mondóban ki-tette a' rólok írtt és hozzá bé-küldetett leg-jobb verseket. Hogy némelly Frantzia Dámák ilyen farkokat vagy cadentiákat küldöztek Szeretőikhez, hogy azokról verseket tsináljanak, azt nékiek meg lehetett engedni; de hogy fok Túdós Férjfiak is e' gyermekfégre vete-medtek, már az semmi engedelmet nem érdemel. A' minthogy egy Túdós *Sarrazin* nevű Frantzia, elmésen gúnyolta már akkor a' vers-írásnak ezen ízetlen mesterfégét, egy szép munkájában, mellyet nevezett, *la Defaite des bouts rimes*.

A' tudalanfág' 's roszfz ízlés' Századjainak gyümöltseik mi nálunk is a' négy forú Strófák, 's azok a' mértékes versek, mellyek mind közepeken, mind végeken egyformán hangzanak. Ez előtt egynéhány éftendőkkal ezek felöl való gondolatimat közlöttem vólt a' Poéfis' szeretőjivel, a' Pozsoni Hír-mondóban, mellyeket fok érdemes

D 2

Ha-

Hazafiak helyben hagytak ; annyival inkább, hogy fenkinek kissebbítésére nem tzéloztak ; hanem tsak a' hibás ízlésnek jobbítására íratattak. Meg-mondottam vólt akkor, hogy az e' féle verseknek Írójik tsak a' fülnek, nem pedig az észnek igyekezik kedvét keresni ; holott e' két kemény Bírák közzül, ha mind a' kettőnek eleget nem tehet a' Poéta, fokkal jobb hogy az utolsóinak, hogy sem mint az elsőnek kedvezzon. Meg-mondottam, hogy igen nehéz, sőt talám lehetetlen az illyen vers nemének gyakorlása által a' Hélikonra menni, és ott valaha a' régi, és újabb Poéták között helyet érdemelni. Valamint az Alpes hegyeinek kellő tetejekre, nevezetesen pedig az úgy nevezett *Mont Blanc*, vagy Fejér hegyre soha sem mehetne-fel az az ember, a' ki abban keresne különös hírt 's ditsösséget, hogy lábait meg-békozza, 's kezeit hátra lántzolja, még is úgy mászfzon-fel annak soha el nem olvadó hóval bé-fedett tetejére. Úgy tsak nem lehetetlen, hogy az a' Poéta, á' ki úgy meg-kötözi elméjét, hogy egyszersmind mértékes, 's azon kívül közepén és végén egyformán hangzó verseket tsináljon, a' Hélikon' hegyére valaha fel-érjen. — Nem lehet tsak húsz verseket is egymás után illyeket írni, hogy azokban szó-szaporítás, és olyan gondolatok ne légyenek, mellyek egye-

egyedül csak a' cadentia, vagy fark' kedvéért találtak ott helyet. — A' ki meg akarja tudni, szépek é 's jók é az ő versei; nem elég hogy csak más embereknek olvassa-el azokat; mert meg-lehet, hogy mind azok csak a' fül után ítélnék, és az ő verseit, noha rosszak, jóknak kiáltják. Mondok én egy próbát erre, a' melly tsalhatatlan, és olyan a' Poésisre nézve, mint a' tűz az aranyra nézve. Ha a' Poéta tíz, húsz verset írt, fordítsa-le azokat Németre, Deákra, vagy más idegen nyelvre: ha a' fordítás szép, úgy el-hiheti, hogy a' versek is szépek; de ha a' fordításban el-tűnt minden szépség, és a' gondolatok is csak úgy következnek egymás után, mintha vas-villával hányták volna őszve, bizonyos lehet felőle, hogy soha azok a' versek a' bölts maradéokra által nem mennek, bár akárminth dítserjék is azokat a' mostan élők, a' kiknek rossz ízlések meg-tetszik abból, hogy csak azt dítserik, a' mi a' füleket tsiklándoztatja. — Az ilyen versekről többnyire azt lehet mondani, a' mit egy Paraszt mondott a' maga patsirtájáról, hogy az tsupa hang, és semmi sem egyéb, *Vox, et praeterea nihil*. Ellenben pedig a' valófágos elmésséggel, 's jó ízléssel meg-rakott Poésisről azt lehet mondani a' mit Aristinétus mondott a' szép afzszonyról, hogy az ha fel-öltözik is szép, ha le-vetke-

zik is szép; vagy a' mint Mercerus hathatós szókkal fordította Deákra: *Induitur, formosa est: exuitur, ipsa forma est.* Mikor fel van öltözve szép, ha pedig levetkeztetik; merő széplég.

(A' többi következik.)

A Szathmári tudománybéli elmélkedés folytatattatik.

Utóljára ez is említést érdemel a' Náđányi' munkájában; hogy a' Frantzia módra írott két forú végeztes versek már ő benne bőven találatnak; melly nyelvünk' Poésisére nézve méltó a' meg-jegyzésre. Az e' féle magyar versek nagyobb erejekben kezdődtenek ezen Szazadnak 72-dik esztendeje táján. 1772-ben jött-ki két forú végeztes versekben Bessenyei György Úrnak egynéhány darab munkája, mint *Hunyadi László' Trágédiája, Agis' Trágédiája, Az embernek próbája Póp szerént Betsben,* 's a' t. 1773-ban Gróf Teleki Ádám Úr *Txid Szomorú Játéka, Kolozsváron.* Az ólta az ilyen nemű versek forrásként áradnak, és majd leg-közönségesebb verseikké lettenek a' Magyaroknak. De méltó lesz' meg-mutatni és rendbe szedni, hol találatnak az előtt is ilyen versek, hogy azoknak is Históriájok meg-írattathassék, valamint a' Gö-

a' Görög mértékre szabott verseknek. Ebben azért meg-tartásra méltó az, hogy valahol idegen Vers-írók' bizonyfágaival akar élni, mind azoknak verseiket Magyarúl, és többnyire két forú versekben adja-elő, mint p. o. a' 13. lev. Hideg (vagy téli) időben, se ne szánts, se ne vess, mellyet Virgilius így írt. le :

Senki is ne légyen olly bölts, ki hitessen,
Hogy földed' meg-indítsd nagy erős szél-
vélzben.

Mert a' tél fagyával meződet bé-zárja,
'S hogy földhöz ragadjon magodat nem
hagyja.

32. lev. Virgilius minden tudomány-
nak Atyja, Cedruszal, és Siriai Galbanum
gyántával kergeti-el a' kígyókat, így szól-
ván :

Tanúlj szagos cedrust házadban égetni,
Nehéz szagú gyántát széllyel el-hinteni.

54. lev. Martialis a' tzeklát ízetlennek
mondotta: im ez versekben :

Hogy tessék Mesterek' ízetlen tzeklájok,
Sokszor bort és borsot kérnek a' Szakátsok.

37. lev. A' fekete viola fok színűnek
látszik, mellyet így ír-le Politianus az ő Pa-
rafról írott könyvében :

Fekete viola nem éri egy színnel,
Fejér, 's veres, fárga, szízetők színekkel.

133. lev. Hogy az alma-fa nagy gyü-
mölsöt teremjen :

Ha akarod öreg gyümöltsöd hogy légyen,
 Növő termést ágról verj-le, 's maradt lészzen
 Nagyobb, noha kevésbb, 's így szebb 's kö-
 vérbb alma

Munkáló Gazdának szívét vígasztalja.

158. lev. A' dió meg-verve javúl, 's
 kövéredik; a' mint e' két vers bizonyítja:
 Szamár, dió, 's aszfzöny egy pórázon futnak,
 Ha nem verik, benne helye nem léz'jó-
 nak. 's a' t.

Illyen kettős Rithmusokban jött-ki még
 régen a' Budai Vér-kápolnáról írott mun-
 kátskája valamelly Szerzetesnek, mellynek
 még tsak dítséretét hallom, de a' munkát
 nem láthattam. Lehetnek talám többek is.
 De ezekről elég!

Ez alkalmatossággal az illyen versek-
 ről mégyek a' hang-mértékes versekre. Igen
 szép és hasznos, a' mint azoknak Íróit, ki-
 adott verseik esztendeinek rendi szerént, a'
 múlt Századnak 50. esztendejéig öfzve-szed-
 te, és a' Mind. Gyülyt. 18-dik lev. ki-adta
 nagy tudományú Prof. Szombati János Úr.
 Szabad légyen e' nagy érdemü Túdós után
 az ottan elő-adott esztendőkben nékem is
 valamelly keveset tarlóznom, nem lépven
 most a' következendö esztendökre. Az illy
 munkákat ha több kezek tökéletesítik, sem-
 mi ártalom nem. Tehát 1-ször a' 2-dik
 szám után mehet mindjárt e' következendö:
 Sze-

Szegedi Lörintz, új és igen szép Comoedia a' mi első Atyáinknak állapotjokról, 's a' t. Nyomt. Debretzenben 1575-ben, holott a' Comoedia' elein ilyen versek találtnak: Ha ki rövideden akaríz Comoediát írni 's a' t.

2-fzor a' 7-dik szám után; Apátzai Tse-re János Magyar Encyclópaediájában, melly nyomt. Ultraject, 1653-ban, a' hét bokor inak' különböző hafznait ím e' két versbe foglalta, mellyet említ T. Rájnis Úr is, Kalaúzzára tett Elöl-járó beszédében:

Lát az elő, mozdít szemet a' más, harmada kóstol,
'S a' negyed'; hall az ötöd', vándor hatodik, heted' a' nyelv.

3-fzor A' 9. és utolsó számban pedig, Somosi Petkó János igaz bóldogfágra vezérlő útjában, melly az én kezembe akadt, a' Nyomtató, ki a' könyv' végén tette-fel a' nyomtatás' elztendejét, *Rozsnyai János*, és ő írja ím e' verseket:

Typographus ad Lectorem:

Olvasd e' könyvet? meg-lásd, hamar által is olvasd!

Míg el-jő a' halál, a' ki meződbe kaszál.
's a' t.

Földi János, N. Sz. Kir. Szathmár Városa' Orvosa.

A' Találós Mese vólt *Levél*; a' Rejtett Szó *Szérü*.

Találós Mese.

Mi ez? rontnak törnek, 's az által épülök,
Idő haladékkal úgy meg is szépülök,
Hogy Afzszonyi nem is szeret reám nézni,
Ditséretét tiszta testemre tetézni.

De ha a' nézéshez más fok hozzá járúl;
Mind Férjfi mind Afzszony le-esik lábárúl.
Horváth Sámuel.

Rejtett Szó.

Nevem' két betűje bőven van a' fákon,
Hárma fa gyanánt van fok fátlan kony-
hákön.

Négye, ha igen nagy, juttat szegénységre;
Öte nagy bút hoz a' szegény legénységre.
Öszve-zavart nevem hat betűkből álló,
Német ember előtt kedvet nem találó.
Horváth Sámuel.

*Miképpen kell a' rozs sz búzán segíteni,
és test-tápláló kenyeret belőle
készíteni?*

1771. Eszt. Német-Országának egy ré-
szében, a' szüntelen való essőzés által, melly
az

az aratást követte, úgy el-romlottak a' búzák, hogy rész szerént már a' mezőn a' kévékben, rész szerént pedig a' tsűrökben ki-tsíradztak. Nem lévén fok lakosoknak tavalyi búzájok, erre a' nedves és ki-tsíradzott búzára szorútlak, a' mellyből sült kenyér okozott nekik fokféle betegségek, nevezetesen pedig rothasztó hidegeket, mellyekben a' gyenge gyomrúak, 's kivált a' gyermekek úgy haltak egymásra, mint öfzfél a' legyek.

Mikor az aratás' ideje essős, 's következésképpen a' búza nedves vagy nyírkos, nem kell tavaszig öröltetni beiöle; vagy ha a' Gazda rá szorúl, előre jól meg kell száraztani. Minekutánna meg-örölték, szellős helyen kell a' lisztet tartani, 's a' fűtés előtt két három óráig a' kementze mellett kell szárazgatni. A' kinek módja van benne, elegyítse az illyen hibás búzából készült lisztet tavalyi búzának liszjével, vagy ha az nints harmad résznyi árpa liszttel. Mikor kovászt tsinál, kevesebb vizet töltfön reá mint a' jó lisztre; de több és savanyúbb kovászt tegyen beléje, azon kívül pedig egy véka liszthez egy jó marok száraz fót. A' tésztát jól bé-takarja, és a' melegen forrni engedje; azután száraz liszttel dagasztza-fel 's míg meg nem keményedik, 's meg nem kél, vagy jól fel nem fúvódik, addig a' kementzébe

be

bé ne vesse. Nagy és vastag kenyereket ne süssön, sem fokot egyfzersmind; a' kementzét se fütse-meg nagyon, mert különben a' kenyérnek öszve-égett héja nem engedvén a' belső nedvességet jól ki-gőzölögni, a' közepe egészségtelen lesz'.

A' ki ki-tsírádzott búzának lisztéből akar egészséges, leg-alább nem ártalmas kenyeret sütni; vegyen egy maroknyi meg-fiztált hamut, kösse gyólts ruhába, 's vesse a' fazék vízbe, mellyel kováfzt akar tsinálni. Mikor a' víz jól meg-melegedett, vagy forrani-is kezdett, vegye-ki a' hamut, 's töltsön egy pohár égett bort a' vízbe. Nem árt ha kömény magot is hint belé; mert a' kenyér annál egészségesebb lesz', és kevesebbé fogja fel-fújni a' vele élöket. — Mikor a' kenyereket a' kementzéből ki-fzedik; míg meg nem hülnek, nem kell a' meleg szobából ki-vinni, 's az nap a' mellyen meg-sülttek, meg sem kellene szegni.

A' főzelékeket 's hüvelykes veteményeket, mellyek nedves esztendőben termettek, 's magok is nyirkosak, hideg vízben kell a' tűzhöz tenni, 's mikor forni kezd, azt a' vizet le kell rólok szűrni, 's új friss vizet kell rájuk tölteni. — A' nedves esztendőkben több köményt, gyömbért, borsot, veres-hagymát 's fenyő-magvakat tégyenek a' Szakátsok az ételbe, mint a' szaraz időkben.

Ez

Ez segíti az emésztést és az egészséget öreg-
bíti.

*Magyar Orvos Doktor Détsi Úr' Osma-
nographidjának dítseretire a' tsátsogó
Zoilus ellen iratott Versek:*

Nem kell nékem ez könyv, Zoilus azt mondja,
Mert másébol fzedték, tsak más könyvek'
rongyja.

Lám a' pók tsinálmány magából származik,
A' kis méh másunnan fzedetből dolgozik:

Még is a' munkáját Zoile szereted,
Amazét ki-sepred, 's a' szemétre veted.

Mert az egygyik dízt ad akármelly asztalnak,
Gyalázat a' másik thecának és fálnak.

Ne is említsd nékem a' felyem-bogárnak
Drága művét, mellyet lám magából várnak.

Mert a' szederj-fákat vágd-ki bár előle,
'S lássad ha több atlatz mász é ki belőle?

Meg-akad a' Dámák' kis Takáts-Mestere,
Ha ki nem adatik lene és kendere.

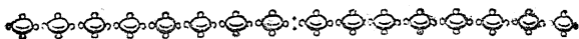
Töltsd hát te pók formán originálokkal
Thecád', 's lakjanak ott (mert méltók)
párjokkal.

De én ez másunnan fzedeketett mézzel
Teljesült könyvem' is fogadom két kézzel:

Az ilyen munkákat asztalom kedvelli,
Mert a' méheké is helyét azon leli.

Debretz. 6. Sept. 1789. H. F.

Jobb

Jobb valaha mint soha sem.

A' böls *Cátó* öregfégeben kezdett Görögül tanulni. — Igaz hogy jobb lett volna, ha ifjantan meg-tanulta volna; de mint-hogy akkor el-múlatta, nem szégyenlette a' meg-esett hibát vénfégeben is ki-pótolni, és fok hasznát vette. — Most mikor mint a' mézet gyülytő méhek, úgy szorgalmatoškodnak minden felöl az Érd. Hazafjak, hogy kedves nyelvünket gyarapítsák, így fohajthatnak fokban magokban: Jáj késő már a' Magyar nyelvet bővíteni, eddig kellett volna! — Igaz, hogy jobb lett volna ez előtt negyven ötven esztendőekkel; de ha e' részben nagyon gondatlan 's előre nem látó Eleink ezt el-múlatták: leg-alább a' mennyire még lehet, igyekezzük ki-pótolni meg-esett hibájokat. — Ama mi Hazánk' édes Anyja az áldott emlékezetű *Mária Therésia*, a' ki az ő örökségéért életeket nem szánó, véreket özönöző Magyarjaiért Deákül meg-tanult; szint olly örömet meg-tanult volna az ő kedvekért Magyarúl, ha Eleink ezt, nem pedig amazt kívánták volna; még akkor el-lehetett volna kezdeni a' Polgári és Törvényes dólgoikat Magyarúl folytatni, 's már most a' Hazafjak egy lépéssel elébb vólnának, mint az idegenek, a' hivataloknak meg-nyeréseben; 's mi keservesebb, nem

fesz-

fosztatnának-meg hivataljoktól 's élelmektől azok a' kik Németül nem tudnak. Sőt ha ez előtt négy esztendővel azt kérték volna, hogy Magyarúl folyjanak mindenek, bizonyosan meg-nyerték volna. — De ha Eleink illy hidegek és hibások voltak; ne légyünk mi azok, hanem inkább minden erőnkből támogatassuk dülő félen lévő nyelvünket; mert különben egynéhány száz esztendő múlva, tsak úgy fognak a' Históriák emlékezni rólunk, mint a' Celtákról, vagy Sarmatákról, hogy azok is éltek valaha. — Ha későn ébredtünk is fel, tsak ugyan jobb valaha mint soha sem. —

Melly szegény és tsekély vólt a' Német Literatura, tsak ez előtt ötven esztendővel! Nem vólt a' Németeknek egy valamire való Románjok, olvasást érdemlő Mese-írójok, vagy Poétájok. Már sokan magok közzül is, mint p. o. Leibnitz, Euler és egyebek, Frantzia nyelven írták munkájikat, látván hogy a' Német könyveknek kevés Olvasójok vagyon. A' Berlieni Túdós Társaság, noha nagy részént Németekből állott, még is Frantziául botsátotta-ki munkáit. — A' nagyobb Városokban, tsak futtogva beszélltek a' nemesebb rendűek Németül, a' Frantzia nyelv pedig nagy lármával harsogott az útszákön, akarván ezzel jelenteni mint-egy, a' született nyelven nyert győzödelmét. — Ezt a' méltatlanfágot észre vették végre az

oko-

okosabb Németek; látták hogy a' Frantzia nyelv, ha köztök meg-öröködik, el-törli minden ditsőfégeket, és az ő született nyelvek tsak a' népnek sepreje között fog találni magának menedék helyet. 1750-dik esztendő körül kezdték ferkentgetni a' Hazafjakat a' halhatatatlan *Gellért*, *Krämer*, *Rabener*, *Schlegel*, és egyebek, hogy született nyelveket a' Frantzia nyelvtől el-nyomattatni ne engedjék. Tsak hamar meg-ízéltették született nyelveket sok Német Grófnék, Bárónék, 's egyéb Fő Nemesek, a' kik már az előtt sok esztendőekkel Németül beszélni szégyenlettek volna. — Bóldog Egek! mire ment ez a' Német Literatura 50. esztendők alatt! Nem tsak a' Frantzia nyelvet ki-üzte úgy szólván az Országból; hanem más Nemzetek is kezdenek meg-hódolni néki: Ki tudja Kedves Hazafjak! hát ha mi is ennyire mehetünk még 50. esztendők alatt!! — Örök háládattossággal tartozik Hazánk a' Bessenyeieknak, Bárótziaknak, Czirjékeknek, 's egyebeknek, kik elsők vóltak nyelvünknek hatalmas gyámolításában. — Kövessük ezeknek nyomdokaikat, mert jobb valaha mint soha sem. — — —

